

СПЕЦЫФІКА НАЦЫЯНАЛЬнай ПАЛІТЫКІ ЦАРЫЗМУ ў БЕЛАРУСІ (КАНЕЦ XIX – ПАЧАТАК XX СТ.)

П.А. Трубчык
БДПУ (Мінск)

Афіцыйных дакументаў, якія абвяшчалі асноўныя прынцыпы нацыянальнай палітыкі ў Расійскай імперыі, да пачатку XX ст. не існавала. Аднак гэта не азначае, што адзначанай палітыкі не было. Яна фармулявалася ў дачыненні да пэўных рэгіёнаў або канфесій на тым ці іншым этапе развіцця, пры захаванні агульнай генеральнай лініі, мэтай якой было паступовае зліццё “іншародцаў” з рускім насельніцтвам у адно цэлае. Гэта ідэалогія была, па сутнасці, афіцыйна замацавана толькі ў 1906 г. у арт. 1 Асноўных дзяржаўных законаў Расійскай імперыі: “Расійская дзяржава адзіна і непадзельна” [6, с. 1].

Асаблівасці рэалізацыі нацыянальнай палітыкі самадзяржаўя ў беларускіх губернях былі абумоўлены шматэтнічным і шматканфесійным складам насельніцтва. Напрыканцы XIX ст. (1897 г.) быў праведзены Першы ўсеагульны перапіс насельніцтва Расійскай імперыі. Згодна з ім беларусы насялялі пераважна Мінскую і Магілёўскую губерні, а таксама, большую частку Віленскай, Віцебскай і Гродзенскай губерняў (межы ў асноўным супадалі з сучаснай тэрыторыяй Беларусі) [10, с. 158]. Усяго тут пражывала 5408420 беларусаў, што складала 63,5% ад агульнай колькасці насельніцтва беларускіх губерняў, - яўрэі складалі 14,1%, рускія – 6,1%, палякі – 5,1%, літоўцы – 3,9%, латышы – 3,7% [7]. Характэрнай асаблівасцю беларускага этнасу быў падзел па канфесійнай прыналежнасці на праваслаўных і католікаў.

Беларусы, ў адпаведнасці з афіцыйнай пазіцыяй царызму, не ўяўлялі сабой самастойны этнас, а належалі да рускай народнасці, якая складалася з трох этнічных груп: рускіх, украінцаў і беларусаў. Непасрэдна ў дачыненні да беларусаў прававых абмежаванняў па нацыянальнаму прызнаку не было. У той жа час, палітыка царскага ўрада прадугледжвала супрацьдзеянне паланізацыі

беларускага этнасу. Няпольскае насельніцтва краю разглядалася цэнтральнай уладай у якасці галоўнага аб'екта польскай экспансіі.

Актуалізацыі польскага пытання садзейнічала спецыфіка сацыяльна-эканамічнага развіцця Паўночна-Заходняга краю. Складаючы 5,1% насельніцтва беларускіх губерняў, становішча палякаў характарызувалася высокай удзельнай вагой у іх асяроддзі дваранства (шляхты). У сярэднім па пяці губернях дваране складалі 25,5% агульнай колькасці польскага насельніцтва. Пераважную большасць гэтага дваранства складала дробнапамесная шляхта. У той жа час, сярод беларусаў удзельная вага шляхты не ўзнімалася вышэй 2,5% [1, с. 34].

На 1 студзеня 1897 г. у Мінскай, Віцебскай, Гродзенскай і Магілёўскай губернях 20-50% усіх уладальнікаў прыватных зямель складалі католікі, якіх царскі ўрад адносіў да палякаў. Ім належала да 50% буйной зямельнай уласнасці. У Віленскай губерні колькасць пераважалі землеўладальнікі-католікі. Да палякаў належала значная частка чыноўніцтва (12%). Важную ролю ў жыцці беларускіх губерняў адыгрывала польская інтэлігенцыя (9%) [9, с. 105-106].

Для ўмацавання становішча рускіх землеўласнікаў, урад і мясцовыя ўлады імкнуліся абмежаваць польскае землеўладанне і аслабіць іх уплыў у заходніх губернях. Палякам-католікам дазвалялася купляць зямлю толькі ў саміх палякаў. “Віленскі вестнік”, галоўны праваднік урадавай палітыкі ў краі, заяўляў аб неправамоцнасці прыналежнасці мясцовай шляхты да дваранства, так-як дваранскія званні надаваліся ёй не рускімі манархамі. У сувязі з гэтым ён лічыў неабходным узнавіць практыку праверкі дваранскіх правоў [2]. Газета прапаноўвала ўмацаваць “рускі элемент” і ў сялянскім асяроддзі. Для забеспячэння гэтай мэты разлік рабіўся на магчымасць каланізацыі краю празмерным сялянскім насельніцтвам з цэнтральных расійскіх губерняў [3].

Сярод расійскіх чыноўнікаў не было адзінства па польскім пытанні, асабліва гэта тычыцца адміністрацыі заходніх губерняў. Віленскі, Гродзенскі і Ковенскі генерал-губернатар П. Святаполк-Мірскі, напрыклад, лічыў немэтазгодным атаясамліваць канфесійную прыналежнасць з нацыянальнай, што беларусы

рымска-каталіцкага веравызнання маглі б набываць зямлю з дазволу мясцовых губернатараў (палякам, да якіх адносілі і беларусаў-католікаў, набываць зямлю ва ўласнасць забаранялася) [5, с. 181]. Вясной 1905 г. Камітэт міністраў адмяніў забарону сялянам-католікам купляць зямлю ў Паўночна-Заходнім краі, паколькі выявілася, што яна біла ўвогуле не па інтарэсах палякаў. Акрамя таго, было дазволена выкладанне некаторых прадметаў на польскай мове ў прыватных польскіх гімназіях і размаўляць па-польску на перапынках. Аднак, гэтыя паслабленні ў сістэме адукацыі для польскага насельніцтва мелі часовы характар.

Не менш востра ў беларускіх губернях стаяла яўрэйскае пытанне. Увядзенне “мяжы аселасці” і іншых абмежаванняў свабоды перасялення для яўрэйскага насельніцтва (законы ад 3 мая 1882 г. і 29 снежня 1887 г.) сканцэнтравала апошняе амаль на 100% у гарадах і мястэчках. Спалучэнне абмежавальных законаў з адносна слабым эканамічным патэнцыялам беларускіх гарадоў стварыла ў іх велізарную перанаселенасць галоўным чынам яўрэйскай беднаты, што з аднаго боку, пагаршала сацыяльна-эканамічныя ўмовы яе існавання, а з другога - вельмі звужыла прыліў у гарады сельскага беларускага насельніцтва. Гэтым тлумачыцца адносна нязначная ўдзельная вага беларусаў у гарадах і ў гарадскіх гандлёва-прамысловых занятках. У агульнай колькасці гандлёва-прамысловага насельніцтва беларусы складалі ў Гродзенскай губерні 8,5%, у Віленскай – 12,2, у Віцебскай – 17,4, у Мінскай – 15,5, у Магілёўскай – 22,6%, а яўрэі адпаведна 74,1; 60,3; 57,4; 73,5; 68,7% [1, с. 33].

Асабліваасцю яўрэйскага пытання з’яўляліся шматлікія забароны ў прэме на службу яўрэяў у дзяржаўныя ўстановы: на пасады справаводаў у гарадскія ўправы, паліцыю, натарыяльныя канторы, валасныя ўправы. З 1886 г. была ўведзена працэнтная норма для паступлення яўрэяў у навучальныя ўстановы, з 1889 г. – у адвакатуру.

Вясной 1905 г. ва ўмовах некаторай лібералізацыі расійскага заканадаўства ў адносінах да розных этнасаў, Камітэт міністраў адзначаў, што з дзяржаўнага пункту гледжання правільным было б поўнае ўраўнаванне яўрэяў у правах з

астатнім насельніцтвам імперыі. Летам 1906 г. Дэпартамент агульных спраў пры Міністэрстве ўнутраных спраў (МУС) падрыхтаваў паведамленне, дзе адзначалася, што менавіта ўрад сваёй палітыкай выдзеліў яўрэяў ад астатняй масы насельніцтва і зараз, калі яўрэям нададзена права ўдзелу ў выбарах у Думу, “уяўляецца дзіўным абмежаванне іх у значна меншых грамадзянскіх правах: праве жыхарства, свабоднага перасялення, адукацыі і інш.” [8, л. 18]. У студзені 1906 г. Савет міністраў выказаўся за паступовую адмену працэнтнай нормы для вышэйшай школы, а ў маі 1907 г. Цыркулярам МУС часова спынялася высяленне яўрэяў у “мяжу аселасці”.

Аднак, ўжо пасля рэвалюцыі 1905 – 1907 гг. нацыянальная палітыка царызму ў беларускіх губернях характарызавалася ўзмацненнем антыпольскіх і антысеміцкіх праяўленняў. У снежні 1907 г. было зачынена польскае культурна-асветніцкае таварыства “Маціца”. У 1911 г. на паседжанні ўрада па праблеме школ у мясцовасцях з “іншародным” і “іншаверным” насельніцтвам, была выказана заклапочанасць у сувязі з тым, што адсутнічае магчымасць тэрмінова адабраць назад уступкі ў справе навучання на роднай мове. Прыватныя каталіцкія канфесійныя школы ў Паўночна-Заходнім краі прапаноўвалася ўвогуле забараніць. У 1912 г. МУС адазвала назад законапраект 1907 г., які дапускаў адкрыццё новых каталіцкіх манастыроў, спасылаючыся на сведчанні аб арганізацыі ў іх “недазволенага тайнага навучання” [4, с. 47]. Антыпольскую накіраванасць меў, прыняты ў 1911 г., закон аб земствах у заходніх губернях. Нават там, дзе ўрад быў гатовы пайсці на некаторыя паслабленні ў сферы нацыянальнай палітыкі, супраць іх выступалі крайне правыя.

Найбольш востра прыцясненні ў сферы нацыянальных адносін праяўляліся ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва. Былі ўведзены больш жорсткія абмежаванні колькасці яўрэяў у навучальных установах. У жніўні 1908 г. Савет міністраў зменшыў працэнтную норму для вышэйшай школы, вызначыўшы яе ў 10% для “мяжы аселасці”, 3% для сталіц і 5% для іншых гарадоў па-за “мяжой аселасці”. Праз год была паніжана норма для сярэдніх навучальных устаноў, пры

чым у “мяжы аселасці” яна была нават ніжэй, чым па-за ёй: 5% і 10%. Уводзіліся абмежаванні ў адносінах да прадпрымальніцкай дзейнасці яўрэйскага насельніцтва. У 1911 г. П. Сталыпін прапанаваў Міністэрству гандлю і прамысловасці распрацаваць меры па выцясненню яўрэяў з гандлю хлебам [4, с. 48].

Такім чынам, у канцы XIX – пачатку XX ст. галоўная ўвага ў ажыццяўленні нацыянальнай палітыкі на беларускіх землях надавалася польскаму і яўрэйскаму пытанням. Беларускі аспект не выдзяляўся ў якасці асобнага накірунку этнаканфесійнай палітыкі царызму ў Паўночна-Заходнім краі. У той жа час, аналіз факталагічнага матэрыялу сведчыць, што мясцовая адміністрацыя не толькі шукала апоры сярод беларусаў праваслаўнага веравызнання, а адрознівала беларусаў-католікаў ад этнічных палякаў.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Біч, М.В. Нацыянальны склад прамысловага пралетарыяту Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. . / М.В. Біч // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. - 1972. - № 4.
2. Виленский вестник. - 1895. - 1 мая.
3. Виленский вестник. - 1895. - 2 дек.
4. Дякин, В.С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (начало XX в.) / В.С. Дякин // Вопросы истории. - М. 1996. - № 11 – 12.
5. Новік, Н. Нацыянальная палітыка расійскага ўрада ў пачатку XX ст. // Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 1 / рэдкал.: А.А. Каваленя [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – 584 с.
6. Основные Государственные Законы. Казань, 1907.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. Т. II, IV, XI, XVII, XXIV - СПб., 1904 – 1905.
8. РДГА. - Ф. 1276 (Совет міністраў (1905-1917)). - Воп. 1. - Спр. 106.

9. Самбук, С.М. Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX в. / С.М. Самбук. - Мн.: Наука и техника. 1980. - 224 с.

10. Этнаграфія беларусаў. Гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя. – Мн. : Навука і тэхніка. 1985. - 215 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ